

Айыл турмушу- өлкө күзгүсү

Калкыбыздын 60%ы айыл жергесинде жашайт, бул журттун уюткусу. Түпкүлүгүндө ар бир айылдын, өзүнүн ырыскысы, катылып жаткан потенциалы бар. Кеп булактын көзүн ачкан сыяктуу ошону көрө билүү керек. Мында адамдардын изденүүчүлүгү, илимге-билимге, тажрыйбага таянып, иш алып баруусу зарыл, айрыкча рынок шартында билимге муктаждык өтө күчөп турат. Азыркы саат сайын өзгөрүүлөрдүн, ыкчам, бат өзгөргөн маалыматтардын, жаңылыктардын мезгилинде бирдемеге умтулбасаң, билимиңди бышыктап, кайра толуктап турбаса ийгиликке жетүү кыйын болуп барат.

Ушул багытта биз даярдаган адистер да өз алдынча иштөөгө, алган билимин өркүндөтүп, зарыл болгон учурда тура чечим кабыл алууга даяр болуусу керек.

Айыл жеринде жашап жаткандардын ар кимисинин көмөкчү чарбасы, мал-жаны, бак-дарагы кошумча каражат табуу, булагы жада калса колдон-буттан алып жардамдашчу бала-бакырасы, үй-бүлөсү болот. Бирок, кошумча каражат табу максатын жумуштан кийин тура уюштуруп, иш жүргүзүүнү бардыгы биле беришпейт.

Демек, дал ушул учурда биздин агартуу кесибинин кызматкерлери тиешелүү окуу курстарын уюштуруп, окуу колдонмолорду сунуштасак тура болчудай. Жер-жерлерде, айыл айылдарда атайын долбоорлордун алкагында көп эле окутуулар жүрүп жаткандарына күбө болуп жүрөбүз. Жеке ишкерлик жүргүзүүдө эң эле жөнөкөй экономиканын негиздерин өздөштүргөн айыл тургундары, жеке ишкерлер, кала берсе мектеп окуучулары да пайда болду. Албетте, бардыгы эле билип жиберсе албайт, айрым кызыккандары, жаңыны үйрөнүүгө ынтызарлары өз иштерин тура уюштуруп, тыңып кеткени да бар, алыс барбай эле бизден ийгиликтүү аяктаган бухгалтер кыздарды мисалга алсак, алар бир эле убакта үч-төрт ишти алып кеткенге жетишип, үй-бүлөлүк бюджетин арттырып жатышат.

Демек экономиканын жөнөкөй негиздерин билип, аны менен иш жүргүзүү келечектүү, калктын карапайым катмарын тартып кете ала турган көрүнүш, Айталы жанагы иши жүрүп кеткендерди кошунасы көрөт. Ал үйрөнөт. Андан аркы кошунасы үйрөнөт дегендей. Ал эми финансылык принциптер, анын актив, пассив деген аныктамалары дүйнөнүн бардык жеринде бирдей эле. Жөнөкөй айтканда машина сатып алып, аны тура пайдалана билбесең бул пассив. Анткени бензин, запастык бөлүктөргө чыгым боло баштайсың. Эгерде машинаны киреше бергендей пайдалана билсең бул актив. Ага короткон каражатыңдын өскөнү, күндөлүк турмушта буга маани бергенди үйрөнүү керек. Мамлекеттик масштабда ар бир үй-бүлө кошумча каражат табууну ойлонсо эмне деген потенциал.

Мисалы, чет өлкөлүктөр кантип өнүгүп жатканына саресеп салсак, анда, Европаны көрүп туруп көзүн күйөт, укум жер койбой иштетилген. Кайсы жакка көз жиберсе жапжашыл, үйлөрү бак-даракка бөлүнүп, бажырайган гүлдөргө толуп турат, ар түрдүү тейлөөлөрүн айт. Мунун баарына алар бош убактыларын жумшап эле жетишип жатышат сууга кем Израил тамчылатып сугарып отурушуп, кумдун үстүн кулпуртуп гүлдөтүп жиберген, Израилде адистердин айлыкты карап отурбай, жумуштан кийин кошумча каражат табышы салтка айланган. Мисалы, аларда кызматтагы генерал жумуштан кийин чечинип, салып короосундагы клубникасы менен алектенип, аны өстүрүп, сатып ийип оңбогондой кошумча каражат табаарын китептен окуп тан бересиң. Ошол эле Израилде, Европада ар бир уйдан жылына 12-14 миң литрден сүт саап алышат. Эчкидей сүт берген уйларды бакпайт алар. Демек, калкыбызды жергиликтүү шартка ыңгайлашкан асыл тукум уйларды, продуктивдүү койлорду, жылкыларды бакканга үндөгөнүбүз бул-мамлекетибиздин да келечеги болуп саналат. Жумуштан кийинки бош убактыда үй-бүлөө менен жемиш дарактарын тигип, колдон келген кызмат көрсөтүп иш жүргүзсө ар бир тургуну, анда үй-бүлөнүн жакшы турмушу мамлекеттин турмушунун жакшырышы болот.

Айыл жеринде жакырчылыктан арылуу адамдарды алар ансыз деле билген нерселерге окутууну билдирбестен, аларга жеке жыргалчылыгын жакшыртуу боюнча айкын механизмдерди берүүнү зарыл. Бул багытта Кыргызстандын аймагында активдүү иштеп жаткан КРнын коомчулукту өнүктүрүү жана инвестициялоо Агентствосунун(АРИС) жүргүзгөн иш аракеттерин баалоо зарыл. Жергиликтүү коомчулуктун демилгесин өнүктүрүү жана ага колдоо көрсөтүү аркылуу жакырчылыкты кыскартууга көмөк көрсөтүү ушул уюмдун артыкчылыктуу багыттарынын катарына кирет. Республикада 9 млн. гектардан ашык жерди ээлеп жаткан жайыттардын табигый потенциалын сактап калуу үчүн баарыдан мурда аларды пайдалануунун мониторингин, алардын абалын жакшыртуу боюнча агротехникалык иш-чараларды ар дайым жүргүзүп туруу зарыл. Мал чарбасы азыр айыл жериндеги фермерлердин жашоо турмушун жакшыртуунун иш жүзүндөгү негизги булагы болуп саналат. Жакырчылыктын деңгээлинин жогору болгондугуна байланыштуу калктын көпчүлүгү үчүн айылдын тегерегиндеги жайыттарды пайдалануу пайдалуу болот. Малдын негизги саны дал мына ушул жайыттарга топтолгон, ал эми ошол эле мезгилде жетишсиз пайдалануудан улам, тоолуу жерлердеги жайыттар деграацияланууда. Айылдыктар көпчүлүк учурларда алыскы жайыттарды пайдаланышпайт, анткени, алар олуттуу финансылык салымдарды талап кылат. Ушул сыяктуу шайкеш келбөөчүлүк жайыт жерлердин абалына терс таасир тийгизүүдө, мунун өзү жакынкы келечекте биз ар дайым сыймыктанып келген биологиялык ар түрдүүлүктүн азайышына, ажайып тоо ландшафтарынан айрылууга алып келет. Бирок биз бүгүнкү күндө өткөн күндөрдү эстеп кусалануунун ордуна, биздин тоолуу аймактын жаратылыш ресурстарын сактап, фермерлерге рыноктук шарттарга ылайыкташууга мүмкүнчүлүк бере турган механизмдерди издөө менен ушул маселени чечишибиз керек. Мыйзамда жайыттарды башкаруунун жаңы системасы каралып, айылдыктар өздөрүнүн чогулуштарында жайыттарды пайдалануучулардын бирикмелерин (ЖПБ) жапырт жана ачык эле түзүп, ЖПБлардын аткаруучу органдары болгон жайыт комитеттерин (ЖК) шайлап жатышканын айта кетүү керек. Жайыт жерлерин башкаруу: мал жаюу үчүн акынын өлчөмү, жайыттардын инфраструктурасын калыбына келтирүү, жайыттардын абалын жакшыртуу боюнча иш-чараларды пландаштыруу боюнча жоопкерчилик жайыт комитеттерине жүктөлөт. Азыркы мезгилге карата республикада 450 жайыт комитети бар. Иш жүзүндө ЖК ар бир айыл округунда түзүлүп, бардыгы 1733 айыл камтылган жана ага катышкан калктын жалпы саны 3 млн. адамдан ашат. АРИСтин «Айыл чарба инвестициялары жана кызматтары» долбоору өлкөнүн жайыттарын башкаруу жагында реформа жүргүзүүнү ишке ашырууга техникалык жана финансылык жардам көрсөтөт.

Жайыттарды башкаруунун жаңы системасынын эски системадан айырмачылыгы мында турат: мурда интенсивдүү жана алыскы жайыттардын ири аянттары жеке адамдарга ижарага берилип келген. Мурда колдонулган мыйзамдарга ылайык жайыттарды пайдалануу үчүн ижара акысы айыл округунун бюджетине түшпөстөн, түз эле мамлекеттик бюджетке түшүп турган. Айылдардын тургундары айыл тегерегиндеги жайыттарды пайдалангандыгы үчүн жер салыгын төлөп турушкан. Мында менчик малы көп болгон ири фермерлер абдан көп пайда табышкан. Көпчүлүк учурда алар жайыттарды пайдалануу үчүн ижара акысын иш жүзүндө төлөшкөн эмес же өз убагында төлөшпөгөн. Мындан тышкары, айылдын тегерегиндеги жайыттар айыл өкмөттөрүнүн, интенсивдүү жайыттар-райондук мамлекеттик администрациялардын, ал эми алыскы жайыттар – облустук мамлекеттик администрациялардын карамагында болгон. Иштин ушундай абалы өлкөнүн жайыт жерлеринин деграацияланышын болтурбай коюуга, жайыттардын инфраструктурасын жакшыртуу жагындагы узак мезгилдүү камкордукка эч кандай көмөк көрсөткөн эмес.

Ал эми азыр болсо, бардык жайыттар жайыт комитеттеринин карамагына берилди. Азыр жайыттардын потенциалдуу пайдалануучулары жайыт комитеттеринен жайыт билеттерин алышат (анда айыл чарба малдарынын түрү жана саны, аларды жаюу үчүн акы төлөө, башка маалымдоолор камтылган). Жайыт билеттеринен чогулган каражаттар жайыттардын инфраструктурасын жакшыртууга жумшалат, жергиликтүү бюджетке жер салыгы гана түшөт.

Башкача айтканда, фермерлер толук кандуу кожоюн катары чыгып жатышат, алар жерде Ким кандай иштеп жатканын жакшы билишет. Ушунун өзү айыл чарбасын реформалоодогу чоң жетишкендик деп ойлоймун. Эми айылда малдын башын жашыруу алда канча кыйын болуп калды, анткени, биздин мекендештерибиздин жеке аң-сезими жогрулады, адамдар мыйзамсыз баюунун фактылары тууралуу ачык эле айтып калышты. Мындан тышкары, жайыттарды пайдалануучулардын иши Кыргыз Республикасынын Салык кодексинде чарба жүргүзүүчү субъектилер үчүн каралган салыктардын айрым түрлөрүнөн бошотулбагандыгы аларды тынчсыздандырууда. Өлкөнүн парламенти ишке тартылган бардык структуралардын күч-аракеттерин консолидациялоо маанилүү болот.

Демек айыл турмушу бул мамлекеттин күзгүсү экенине ынанып, ар бир айылдык үй-бүлөнүн бир аз да болсо жакшы жашоого умтулуп, жакшы жашай башташы, мамлекеттин өнүгүп бара жаткандыгынан кабар берет.